

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені К.Д. УШИНСЬКОГО»

КОНДРАТЬЄВА ОКСАНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК : 81'255 : 81' 342. 8 (043.3)

КОГЕЗІЯ ТА КОГЕРЕНТНІСТЬ У ПЕРЕКЛАДІ НАУКОВОЇ ПРОЗИ
(на матеріалі наукових статей та монографій)

10.02.16 – перекладознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Гудманян Артур Грантович,
Національний авіаційний університет, завідувач кафедри
англійської філології і перекладу

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Науменко Анатолій Максимович,
Чорноморський державний університет імені
Петра Могили, завідувач кафедри теорії та практики
перекладу і німецької філології

кандидат філологічних наук, доцент

Шама Ірина Миколаївна,

Запорізький національний університет, доцент кафедри
англійської філології

Захист відбудеться «01» жовтня 2011 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.053.05 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою : 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» за адресою : 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано « 30 » серпня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.В. Савчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Антропоцентрична спрямованість сучасного перекладознавства на розгляд процесу перекладу як такого, що базується на індивідуальному розумінні твору та його інтерпретації, стала поштовхом до виникнення теорій, в яких «перекладачеві відводиться роль не «вербального перекодувальника», а інтерпретатора смислового коду, закладеного у вихідному тексті»; слід, наприклад, згадати праці М.А. Єгорової, О. Каде, Дж. Катфорда, В.Н. Комісарова, Я.Й. Рецкера, А.В. Федорова, О.Д. Швейцера, А. Нойберта, В.В. Коптілова, Р.П. Зорівчак, М.О. Новикової, О.І. Чередниченка, А.Г. Гудманяна, В.І. Карабана, Ю.А. Зацного, А.М. Науменка, В.В. Демецької, І.В. Лімборського, Н.Ф. Гладуш, І.М. Шами.

Введення антропологізму до загальної системи методичних принципів не заперечує специфіки його застосування в науковому перекладі. Антропологізм наукового перекладу зумовлений тим, що даний вид діяльності вимагає від перекладача особливих інтелектуальних зусиль, зважаючи на спеціальний характер знання, що міститься в текстах цього стилю (Л.М. Алексєєва, Т.О. Фесенко, Т.Р. Кияк, О.Д. Огуй). Такі тенденції розвитку перекладознавчої науки надають науковому перекладу визначної ролі у забезпеченні якісної міжкультурної та міжгалузевої комунікації.

У рамках міжмовної фахової комунікації надзвичайної ваги й актуальності набуває проблематика збереження зв'язності наукового тексту. Категорія зв'язності, що на семантичному рівні репрезентує підкатегорія *когерентності*, а на структурному – підкатегорія *когезії*, належить до найбільш значущих за своєю природою лінгвістичних категорій, оскільки забезпечує функціонування тексту як цілісного структурно-семантичного утворення. Відтак, її відтворення є визначальним для збереження смислової єдності тексту та отримання адекватного наукового перекладу.

Найбільш повно питання відтворення зв'язності в перекладі висвітлене в працях В.Н. Комісарова, О.Д. Швейцера, Л.О. Черняховської, Р. Якобсона, Р. де Богранда, А. Нойберта, Г. Шрева, Ш. Блюм-Кульки, М. Ларсона, Б. Хатіма, втім, відтворення зв'язності тексту в англійсько-українських перекладах залишається до сьогодні практично відкритим, незважаючи на досить широке вивчення цього явища в мовознавстві (О.О. Селіванова, В.А. Кухаренко, К.Я. Кусько, Н.В. Кондратенко, С.М. Рибачок). До цього часу залишається невирішеним дослідження зв'язності як проблеми наукового перекладу: сучасні розвідки перекладознавчого характеру присвячені відтворенню когезії та когерентності в художньому перекладі (А.В. Іванченко). Перспективною видається розробка методик та підходів до аналізу зв'язності тексту, релевантних для перекладу. Що ж до засобів репрезентації зв'язності та конкретних способів їхнього відтворення в перекладі, зокрема в науковому тексті, то вони взагалі ще не були об'єктом ґрунтовного вивчення, особливо в англійсько-українському напрямку, чим і визначають актуальність обраного дослідження.

З огляду на це, **актуальність** дисертаційної роботи зумовлена необхідністю системного вивчення зв'язності, як перспективної проблеми наукового перекладу, виявлення засобів формування зв'язності та способів їхнього відтворення українською мовою, що дозволить створити корисний інструмент для аналізу смислової структури наукового тексту та її передачі в перекладі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах держбюджетної наукової теми, що розробляється на кафедрі англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету «Типологічні, перекладацькі та методологічні аспекти функціонування лексичних одиниць галузевого тексту» (номер державної реєстрації 0107V003114).

Метою дослідження є вивчення засобів формування зв'язності англійських наукових текстів та конкретних способів їхнього відтворення українською мовою, виявлення та обґрунтування оптимальних перекладацьких рішень, які зумовлюються специфікою наукових текстів.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

– визначити статус зв'язності як базової текстової категорії, уточнивши її лінгвістичні параметри та здійснити аналіз принципів виділення у науковому обігу понять «когезія» та «когерентність»;

– розробити комплексний підхід, що дозволяє провести аналіз зв'язності оригіналів і перекладів текстів наукового стилю на рівнях поверхневої і глибинної структур;

– проаналізувати англійські наукові тексти та їхні українські переклади на предмет виявлення засобів формування зв'язності тексту;

– окреслити способи, якими користуються перекладачі для відтворення засобів формування зв'язності наукового тексту в англійсько-українських перекладах;

– визначити типи перекладацьких трансформацій, які простежуються при відтворенні засобів формування зв'язності наукового тексту та їхній вплив на адекватність перекладу;

– схарактеризувати окремі перекладацькі рішення з позицій змін засобів формування зв'язності наукових текстів в англійсько-українських перекладах.

Об'єкт дослідження – засоби формування зв'язності наукового тексту в англійській та українській мовах.

Предмет дослідження – способи перекладу засобів формування зв'язності англійського наукового тексту українською мовою.

Матеріалом дослідження є авторська вибірка із текстів сучасного англійського наукового стилю (1996 – 2003 років), переважно з галузей економіки, фінансів, хімії, фізики, соціології, медицини, комп'ютерних технологій тощо, (монографії, статті – приблизно 7000 умовних сторінок) загальним обсягом 4000 фрагментів.

Багатоаспектність роботи зумовила комплексний характер **методики дослідження**. За основний правив *перекладознавчо-зіставний* метод аналізу оригіналів і перекладів текстів наукового стилю із залученням елементів контекстуального, соціолінгвістичного та трансформаційного аналізів. *Методика контекстуального аналізу* висвітлює на текстовому рівні лексико-семантичні та функціональні ознаки тексту, які є облігаторними або факультативними в процесі перекладу. *Соціолінгвістичний аналіз* допомагає розкрити взаємодію внутрішньосистемних, нормативних та екстралінгвістичних чинників, що зумовлюють особливості текстів наукової літератури та труднощі, пов'язані з їхнім перекладом. *Трансформаційний аналіз* окреслює перекладацькі стратегії і тактики, адекватні для збереження зв'язності тексту під час перекладу. Крім того, у роботі використано: *дефінітивну методику* – для обґрунтування ключових понять дисертації, *індуктивний аналіз* – для визначення напряму пошуку від накопичення мовного матеріалу до його систематизації, *метод лінгвістичної інтроспекції* – для звернення до власної інтуїції в процесі перекладознавчого аналізу; елементи *кількісного аналізу* – для надання кількісних показників частоти використання різних трансформацій під час перекладу, а також відображення відсоткового співвідношення різних чинників, що впливають на переклад.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що виконана робота: запроваджує механізм для об'єктивного аналізу смислової структури наукового вихідного тексту, який дозволяє провести дослідження зв'язності оригіналів і перекладів наукових текстів на рівнях глибинної і поверхневої структур; пропонує комплексний аналіз репрезентативних засобів формування зв'язності та визначає відмінності в способах їхньої реалізації в англійській та українській мовах; встановлює чинники, що впливають на відтворення засобів формування зв'язності оригінального наукового тексту в перекладі; окреслює перекладацькі стратегії, адекватні для збереження зв'язності тексту.

Результати дисертаційного дослідження є певном внеском у загальну та часткову теорії перекладу (окреслення категорії зв'язності у зіставляваних лінгвокультурах), дискурсологію перекладу (обґрунтування необхідності вивчення наукового дискурсу з позицій перекладознавства), лінгвістику тексту (опис лексико-семантичних, структурно-композиційних характеристик наукового тексту), контрастивну стилістику (виокремлення варіативних стилістичних ознак наукового тексту), контрастивну граматику (виявлення варіативних граматичних ознак наукового тексту). Одержані результати становлять певний внесок у вирішення проблеми адекватності перекладу наукового тексту, обґрунтовують найдоцільніші стратегії і тактики його перекладу.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їхнього використання в перекладацькій діяльності при роботі з науковими текстами, а також у процесі викладання академічних курсів з теорії та практики перекладу (розділи «Актуальні проблеми перекладознавства», «Практика перекладу галузевої літератури», «Вступ до галузевого перекладу», «Основи професійної діяльності перекладача», «Редагування науково-технічних перекладів»),

контрастивної стилістики та контрастивної граматики («Стилїстика англїйської та української мов», «Порівняльна типологїя англїйської та української мов»), спеціалїзованих курсів з лїнгвїстики тексту, мїжкультурної комунїкації, а також при розробці науково-практичних посїбників з галузевого перекладу та у наукових дослідженнях студентів та аспїрантів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження викладено в доповідях і обговорено на засіданнях кафедри англїйської філологїї і перекладу Гуманїтарного інституту, а також: XVIII Мїжнароднїй науковїй конференції ім. С.Бураго «Мова і культура» (Київ, 22-25 червня 2009 р.); Мїжнароднїй науково-практичнїй конференції «Ключовї проблеми сучаснїй прикладнїй лїнгвїстики» (Луцьк, 2-3 жовтня 2009 р.); Всеукраїнськїй науковїй конференції «Етнїчні мовно-культурнї моделї свїту в контекстї українського перекладознавства: до 90-рїччя Миколи Лукаша» (Київ, 22 жовтня 2009 р.); I Всеукраїнськїй науково-практичнїй конференції «Переклад у мультикультурному просторї: школи, традиції, перспективи» (Херсон, 19-20 листопада 2009 р.); XIX Мїжнароднїй науковїй конференції «Мова і культура» ім. проф. Сергїя Бураго (Київ, 21-25 червня 2010 р.); Мїжнароднїй науковїй конференції «Думка й слово: традиції О.Потебнї й сучасна філологїчна наука (до 175-рїччя О.Потебнї)» (Київ, 21 жовтня 2010 р.); IV Мїжнароднїй науковїй конференції «Іноземна філологїя у XXI столїтті» (Запорїжжя, 8-9 квітня 2011 р.).

Публікації. Основні теоретичнї положення та результати дослідження висвітлено у восьми наукових публікаціях, виконаних одноосїбно та виданих у фахових виданнях України. Загальнїй обсяг публікацій становить 4.1 др. арк.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зї вступу, трьох роздїлів, висновків, восьми додатків, списку використаних джерел науковї літератури (291 позиція, з яких 52 – іноземними мовами), ілюстративного матерїалу (137 позицій), лексикографїчного та довідковогог матерїалу (29 позицій). Повнїй обсяг дисертації – 238 сторїнок, основнїй змїст викладено на 184 сторїнках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступї** визначено актуальнїсть теми дослідження, сформульовано мету, визначено завдання, об'єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано фактичнїй матерїал, практичне значення здобутих результатів, указано форми їхнїй апробації і структуру роботи.

У **Роздїлі 1. «Поняття когезїї та когерентностї у площинї науковогог перекладу»** визначено поняття «текст» та «науковїй текст» з позицій перекладознавства, з'ясовано статус зв'язностї як базовїй текстовїй категорїї та здїйснено аналіз принципів видїлення у науковому обїгу

понять «когезія» та «когерентність», розроблено комплексний підхід до аналізу зв'язності наукового тексту та її відтворення в перекладі.

Проблема тексту – одна з центральних проблем теорії перекладу (О.Д. Швейцер). Оскільки переклад у першому розумінні є змістовою переробкою вихідного тексту (далі – ВТ), остільки необхідно спочатку визначити його сутність як джерела перекладацької праці. У науковій літературі текст трактується по-різному: завершений як письмовий документ твір мовленнєвотворчого процесу (І.Р. Гальперін), структурно організована послідовність речень (О.І. Москальська), семантична єдність, компоненти якої перебувають у тісному змістовому взаємозв'язку (З.Я. Тураєва), засіб відображення особливостей ідіостилю мовця (С.П. Денисова), процес і результат психомовленнєвої діяльності людини (О.О. Леонт'єв), засіб комунікації (Т.В. Радзівська). Найдоцільнішою є кваліфікація тексту як знакової системи, однієї з форм мисленнєво-мовленнєвої діяльності людини, що слугує засобом комунікації, і реалізується в єдиній системі мовних форм, важливою ознакою якої є зв'язність (О.О. Селіванова).

При ідентифікації наукового тексту враховано, передусім, специфічний спосіб організації текстів – особливу модальність, в основі якої лежить процес інтеграції нових знань з уже існуючими, знакову інформативність та провідну характеристику – цілісну структуру в сукупності інтра- та екстралінгвістичних чинників, що зумовлює необхідний референційний, інформаційний, інтерпретаційний базис локальної та глобальної зв'язності тексту (Е.Ф.Скороходько).

Через наявність у тексті структур мовленнєвих (текст) і мовних (словосполучення, речення тощо) перекладач зможе об'єктивно оцінити ВТ і адекватно витлумачити його цільовою мовою (далі – ЦМ). Але при цьому він обов'язково спирається на категорію зв'язності, яка уможливорює існування тексту як цілісного структурно-семантичного утворення.

Категорію зв'язності дослідники кваліфікують як семантико-структурну єдність текстових компонентів, що на семантичному рівні репрезентує підкатегорія когерентності – внутрішня змістова зв'язність між одиницями тексту; а на структурному – підкатегорія когезії – зовнішня зв'язність між текстовими одиницями, формально репрезентована засобами мови (В.А. Кухаренко, Н.С. Валгіна, І.Н. Димарська-Бабалян, О.О. Селіванова, Т.В. Милевська, Гальперін, Т. ван Дейк, Л.І. Кручиніна, К. Кожевникова, В.Л. Рінберг, М. Галлідей, Р. Газан, Р. де Богранд та В. Дресслер). Категорія зв'язності взаємодіє з категорією цілісності, проте, на відміну від першої, друга є психолінгвістичною категорією і встановити її можна не в процесі читання, як зв'язність, а лише після сприйняття усіх компонентів тексту (О.О. Леонт'єв, В.В. Красних, А.І. Новиков).

Належна увага до вищезазначених ознак системи тексту та їхнього відтворення в перекладі є передумовою адекватного наукового перекладу.

Адекватність перекладу наукових текстів здійснюється за протиставлення двох тенденцій: 1) пошук оптимального варіанту вираження, що вдало відповідає завданням форми викладу і змісту

стилю наукової літератури та 2) прагнення перекладачів до досягнення «краси» і повноти стилю, різноманітності форми вираження завдяки залученню лексичних, граматичних, стилістичних засобів.

Умовою правильного перекладу, тобто вибору потрібних засобів мовного вираження із числа тих, які слугують передачею терміну ВТ у різних його значеннях, є правильне розуміння того, про що в контексті йдеться, тобто знання глибинних зв'язків між явищами та їх назвами. Нерозуміння перекладачем глибинних зв'язків повідомлення може призвести до перекручення глибинної структури та смислу ВТ, що обов'язково призведе до порушення зв'язності оригінального наукового тексту в перекладі.

Відтак, наступним кроком дослідження у реферованій роботі повстала розробка комплексного підходу до аналізу зв'язності наукового ВТ та її відтворення в перекладі. Установлено, що зв'язність залежить від типу тексту (І.Р. Гальперін, Л.І. Кручиніна, А. Нойберт). Специфіка наукових текстів характеризується наявністю різноманітних проявів раціонально-логічної інформації в глибинній структурі та зв'язків між нею в поверхневій структурі. Саме тому аналіз зв'язності наукових текстів доцільно проводити на рівнях поверхневої та глибинної структур.

У межах комплексного підходу до відтворення зв'язності в перекладі виокремлено параметри зв'язності тексту в глибинній та поверхневій структурах. Поверхневі зв'язки між елементами тексту формують поверхневу структуру. Смыслові структури, до яких відносяться мікро- і макроструктури, формують глибинну структуру (Т. ван Дейк). Окремі мікроструктури в тексті виявляють тісніший зв'язок між собою та об'єднуються в макроструктуру. Макроструктури інтерпретують складну семантичну інформацію, а також організують цю інформацію в пам'яті та диференціюють її залежно від ступеня важливості. Таким чином, глобальний зміст тексту – це і кількісно, і якісно дещо більше, ніж сукупний семантичний матеріал, що міститься в словах і структурах тексту.

При такому погляді на явище видається суттєвим розподіл властивостей тексту, які беруть участь у забезпеченні зв'язності, на мікроознаки (властивості тексту, які утворюють зв'язність у поверхневій структурі тексту, тобто його когезію) і макроознаки (властивості тексту, що забезпечують зв'язність як всередині мікро- і макроструктур, так і між ними, тобто когерентність) (В.Н. Комісаров). До числа мікроознак належать усі традиційно виокремлені засоби забезпечення когезії: лексичні, синтаксико-граматичні, логіко-семантичні, символіко-графічні. Серед макроознак виокремлено топікальну (мотивну) й кореферентну єдності, а також єдність подій.

У будь-якому перекладознавчому аналізі тексту слід відрізнити обов'язкові макроознаки від конкретних способів їх реалізації в поверхневій структурі тексту, що змінюються залежно від тексту та мови. В поверхневій структурі тексту, таким чином, розрізняють мікроознаки, що забезпечують зв'язність на поверхневому рівні (когезію), та мікроознаки, що реалізуються в послідовності лінгвістичних знаків та віддзеркалюють на поверхні тексту його смислову структуру у вигляді

корелювані ланцюжків, топікальних речень, мікромотивів, тема-рематичної структури, макроконекторів – маніфестанти когерентності.

Основний висновок цього розділу пов'язаний з обґрунтуванням доцільності саме такого підходу до проблеми, яка досліджується. Перевагою цього підходу є можливість розпізнавання маніфестантів когерентності в поверхневій структурі, що дозволяє перевести аналіз смислової структури тексту в площину аналізу змін мікроознак, тобто від аналізу зв'язності в глибинній структурі тексту перейти до аналізу засобів реалізації семантичної єдності в поверхневій структурі. Особливості змін мікроознак під час перекладу пояснюються тим, що одна й та сама мікроознака може виступати маніфестантом когерентної структури на поверхні тексту або, залишаючись звичайним засобом когезії, забезпечувати поверхневий зв'язок на рівні одного чи декількох суміжних речень. Отже, зміна однієї і тієї самої мікроознаки у різних випадках по-різному відображається на відтворенні в перекладі когерентної структури ВТ.

У розділі 2. «Засоби формування когезії та когерентності англomовного наукового тексту та їхнє відтворення українською мовою» акцентується увага на типових для англійської та української мов засобах формування репрезентативних форм як семантичного (когерентність), так і формально-граматичного (когезія) різновидів зв'язності наукового тексту та відмінностях у способах їх реалізації у досліджуваному напрямку перекладу. У цьому ракурсі розглядаються анафоро-катафоричні зв'язки, тема-рематична структура та граматичні засоби формування зв'язності.

Анафора та катафора є важливими мікроознаками, що забезпечують зв'язки в поверхневій структурі тексту, тобто його когезію. При відтворенні анафоро-катафоричних зв'язків застосовується один із трьох способів: 1) зберігаються і зв'язки (47,5 % випадків анафори та 37,8 % – катафори), і засоби їхньої реалізації, наприклад: *We adjust the frequency of the laser radiation so that the atoms absorb photons [Gourley]. – Ми керували частотою лазерного випромінювання так, щоб атоми поглинали фотони [Горлі];* 2) зберігаються зв'язки, а засоби їхнього вираження змінюються (16,2 % випадків анафори та 4,5 % – катафори), наприклад: *Such manipulation demonstrate the degree of control that we have over our stored pulses [Duff]. – Подібні маніпуляції демонструють той рівень управління, який ми маємо над нашими збереженими імпульсами [Дафф], It is these changes that ultimately give rise to deep sadness [Nemeroff]. – Саме ці зміни остаточно спричиняють стан глибокого суму [Немерофф];* 3) змінюються і засоби вираження анафоро-катафоричних зв'язків, і самі зв'язки, які можуть з'являтися (9 % випадків анафори та 34,5 % – катафори) або зникати (27,2 % випадків анафори та 23,2 % – катафори), наприклад: *The inability of conventional medical practice to “cure” a large percentage of back-pain patients has no doubt led the condition to be a major reason patients seek various forms of alternative treatment [Nemeroff]. – Нездатність традиційної медицини послабить біль призвела до того, що значний відсоток хворих використовує різні способи альтернативного лікування [Немерофф].*

Основні відмінності в засобах реалізації анафори й катафори в англійській та українській мовах полягають у використанні артиклів в англійській мові та ширшому вживанні часток – в українській. Щодо появи або опущення певного способу референції, основною причиною їхнього використання можна вважати розбіжності в граматичній структурі речень англійської та української мов, явища експлікації та імплікації.

Тема-рематична структура є звичайною мікроознакою, що забезпечує зв'язки в поверхневій структурі тексту. При відтворенні тема-рематичних структур зміни відбуваються як у самій тема-рематичній структурі, так і в засобах оформлення рематичної й тематичної частин, що зумовлено розбіжностями в характері синтаксичного порядку слів англійської та української мов. Типовими моделями змін синтаксичного оформлення тема-рематичної структури речення є трансформація тематичного підмета в обставину (35,5 %) або додаток (23,7 %). Такі трансформації зумовлені граматичними нормами української мови, для якої агентивність неживого підмета є менш характерною, ніж для англійської. Наприклад: (1) *The molecule of life can store vast quantities of data in its sequence of four bases (adenine, thymine, guanine and cytosine) [Lieber].* – *У “молекулі життя” (ДНК) можуть кодуватися величезні масиви інформації в послідовності із чотирьох нуклеотидів (аденін, тимін, гуанін і цитозин) [Лібер].* (2) *Many small improvements, rather than a single breakthrough, solved this problem [Gourley].* – *Багатьма незначними вдосконаленнями пристрою вдалося вирішити цю проблему [Горлі].*

Перекладаючи речення з прогресивним порядком розгортання висловлення, змінювати цей порядок немає потреби. Переважна більшість конструкцій *there is/was* передається в науковому перекладі зі збереженням порядку слів ВТ (13,4 %), наприклад: *There was a definite “right” answer; no alternative arrangements worked nearly as well [Gibbs].* – *Тут була певна правильна відповідь, і жоден з альтернативних варіантів ще не працював так добре [Гібс].*

Досить часто тема-рематична структура виступає важливою мікроознакою, за допомогою якої в поверхневій структурі проявляються макроознаки і, таким чином, стає маніфестантом когерентності на поверхні тексту. *Beneath the Gulf of Mexico, to the south of Texas and Louisiana, tiny bubbles of oil and natural gas trickle upward through faulted marine sediments [MacDonald].* – *На дні Мексиканської затоки, на південь від Техасу і Луїзіани, тоненькими цівками струмлять крихітні бульбашки нафти і природного газу, прориваючись крізь морські осади [МакДональд].* У ВТ вводяться основні кореферентні ланцюжки *oil* та *natural gas*, що присутні в усіх макроструктурах тексту статті, і з ними тісно пов'язаний головний топик – природні виливи нафти та газу можуть стати справжнім скарбом для нафтових компаній. Отже, виходить, що зазначені смислові групи є маніфестантами не лише кореферентної, але й топікальної єдностей. Мікроознаки, що віддзеркалюють кореферентні ланцюжки *oil* та *natural gas* – нульовий артикль *tiny bubbles of oil, natural gas*, який підсилює рематичність зазначених смислових груп, і тема-рематична структура

речення. Тема-рематична структура речення ВТ – монорема, в якій власне ремі, що має синтаксичне оформлення підмета, передує уточнюючий член речення. У тексті ЦМ рема оформлена так само, як і в оригіналі, збережено також початкову позицію фраз *beneath the Gulf of Mexico, to the south of Texas and Louisiana*. Таким чином, у цьому прикладі тема-рематична структура є поверхневим маніфестантом двох макроознак – кореферентної і топікальної єдностей, що й пояснює збереження всіх особливостей її відтворення в перекладі.

Грамаітичні засоби формування когезії та когерентності наукового тексту, що реалізуються в комплексі синтаксичних когезійних засобів, – тип речення, спосіб співвідношення відомої і нової інформації, синтаксичний паралелізм, тип синтаксичного повтору, утворюють важливу групу мікроознак, за допомогою яких у тексті реалізуються такі маніфестанти когерентності, як тема-рематична структура, топікальні (мотивні) речення, кореферентні ланцюжки та мікромотиви.

Як засвідчує досліджуваний матеріал, синтаксичні особливості ВТ повинні використовуватися як відправні точки, наприклад: *Symmetries are vital to the study of physics, and few symmetries are more intriguing than the combination of charge and parity. Charge reversal gives the opposite sign to quantum numbers. Parity reversal reflects an object and also rotates it by 180 degrees [Quinn]*. – *Симетрії мають важливе значення при дослідженні фізичних процесів, і мало які з них є більш інтригуючими, ніж комбінація заряду і парності. Спряження заряду дає протилежний знак квантовим числам. Зміна парності дзеркально відбиває об'єкт, а також обертає його на 180° [Квін]*. У разі, коли відтворення синтаксичної структури відповідно до оригіналу вносить у переклад незрозумілі елементи, слід вдаватися до трансформацій, що видозмінять прояви грамаітичних форм до тієї форми, в якій вони будуть упізнаватися цільовим читачем, наприклад: *In ancient India the gemstone was thought to possess magical powers conferred by the gods [Trautman]*. – *У Стародавній Індії вважалося, що цей дорогоцінний камінь володіє магiчними силами, подарованими богами [Траутман]*.

Контрастивний аналіз ВТ та їхніх перекладів, в основі якого лежать уявлення про маніфестанти когерентності, дозволив схарактеризувати окремі перекладацькі рішення з позицій адекватного/неадекватного відтворення смислової структури англomовного наукового тексту в українських перекладах, розглядаючи зміни анафоро-катафоричних зв'язків, тема-рематичної та синтаксичної структур речення. У результаті дослідження було виокремлено три різновиди змін мікроознак, які стають неминучими під час перекладу: 1) зміни мікроознак, що не порушують адекватності відтворення в тексті ЦМ когерентної структури ВТ; 2) зміни мікроознак, що призводять до незначних порушень когерентної структури ВТ у тексті ЦМ; 3) зміни мікроознак, які не лише зберігають, але й посилюють прояв когерентної структури ВТ у тексті ЦМ.

(1) *Because recombination requires that two like sequences of DNA line up next to each other, an inversion would suppress future interaction between the formerly matching areas of the X and Y [Jegalian]*.

– Оскільки процес рекомбінації вимагає, щоб два сегменти ДНК уклалися один біля одного, така перестановка (інверсія) перешкодила б наступній взаємодії парних ділянок Х- та Y-хромосоми [Джегелян]. Зміна способу вираження анафори в перекладі не може вплинути на відтворення когерентної структури ВТ, оскільки вона (анафора) лише забезпечує зв'язок у поверхневій структурі тексту.

(2) *Presently, the scent of fresh petroleum becomes evident – an odour that is quite distinct from the diesel fumes wafting from the ship – and one sees waxy patches floating on the water or clinging to the hull [MacDonald].* – Завдяки запаху все більше відчуваєш слід свіжої нафти, що чітко відрізняється від випарувань дизеля, які доносяться від корабля, і спостерігаєш воскові плями, що плавають на воді або ж прилипають до корпусу корабля [МакДональд]. У тексті ЦМ не відтворено макроконектор *presently*. Заміна елементу кореферентного ланцюжка *the scent of fresh petroleum* на слід свіжої нафти призводить до того, що рема англійського речення зміщується в українському варіанті на початок речення, а це підвищує її тематичність. Зазначені зміни роблять менш вираженим мікромотив *запаху*, який наявний у ВТ *the scent of fresh petroleum*. Ланцюжок *запаху нафти* посідає важливе місце: саме відчуття запаху є провісником того, що нафта проривається крізь поверхню морського дна, а зазначені зміни не відтворюють цього важливого змістового відтінку. Вважаємо, що тут варто було зосередити увагу на тому, що запах є провісником вивільнення нафти з глибини, і зробити точніше посилення на його зміст: *І вже за хвилину відчуваєш запах свіжої нафти <...>*.

(3) *In September 1997 Danish archeologists discovered a Viking longship in the mud of Roskilde harbor, 40 kilometers west of Copenhagen [Hale].* – У вересні 1997 року археологи з Данії, проводячи розкопки в 40 кілометрах на захід від Копенгагена, з мулу Роскілдської гавані витягли чудову знахідку – дракар вікінгів [Гейл]. У складі кореферентного ланцюжка *дракар вікінгів* у тексті ЦМ відбувається експлікація – *чудова знахідка*. Цей розгорнутий кореферентний ланцюжок підкреслює появу в аналізованій мікроструктурі макромотиву *човна*, який формує основний мотив статті, що міститься в її назві – “The Viking Longship”. Описана зміна під час перекладу дозволяє посилити когерентну конфігурацію смислів ВТ, оскільки сприяє появі в тексті ЦМ елементів кореферентних ланцюжків – важливих маніфестантів когерентності.

У розділі 3. «Трансформації смислової структури англомовного наукового тексту в українських перекладах» фокус дослідження зміщено на трансформації, що простежуються при відтворенні в перекладі засобів формування зв'язності. Зібраний фактичний матеріал та його аналіз показує, що найбільш типовими трансформаціями є зміни анафоро-катафоричних зв'язків, синтаксичної структури речення, імплікація та експлікація.

Найхарактернішим для наукового перекладу є збереження анафоричних зв'язків (47,5 %), ніж катафоричних (37,8 %), а поява катафоричних зв'язків здійснюється частіше (34,5 %), ніж їхнє опущення (23,2 %). Це зумовлено різними чинниками: експлікацією, зміною синтаксичної структури

речення, відмінністю в правилах когезії вихідної і цільової мов, а також зміною елементів кореферентних ланцюжків, що, як правило, призводить лише до змін засобів вираження зв'язку. Найпоширенішим чинником є перебудова синтаксичної структури речення (39,4 % випадків катафори та 16,9 % випадків анафори), наприклад: *The incoherent contributions of the uncountably large number of constituent particles obscure the wave nature of quantum mechanics, and we can only infer its effects [Cornell].* – *Некогерентність вкладів великої кількості різних частинок приховує хвильову природу світу так, що ми можемо її помітити лише внаслідок деяких ефектів [Корнелл].* А зміни елементів кореферентних ланцюжків пов'язані виключно зі змінами у відтворенні анафоричних зв'язків (7,4 %), наприклад: *These widespread salt layers, resembling fluffy down comforters, often obscure underlying features of interest to oil-exploration geologists when they try to map the geologic structures below them using standard seismic methods [Bell].* – *Ці широкорозповсюджені соляні шари, що нагадують пухнасті ковдри, часто загороджують ті особливості геологічної структури, що лежать під ними. Саме другі цікавлять геологів-нафторозвідників, коли ті намагаються створити карту геологічних структур під соляними шарами, використовуючи для цього стандартні сейсмічні методи [Белл].*

Найтипівішою трансформацією синтаксичної структури речення є розгортання слів/словосполучень та конструкцій з неособовими дієслівними формами у синтаксичні одиниці вищого рівня мови (31,4 %). Найчастіше розгортанню підлягають іменниково-прийменникові фрази (12,6 %). Це підтверджує той факт, що англійські прийменники, які служать для формального вираження абстрактного синтаксичного зв'язку між членами речення, в українському перекладі мають тенденцію до декомпресії, як-от: *The lack of adults means that few animals of reproductive age are left to continue the species [Brazaitis].* – *А це означає, що лише декілька тварин, здатних розмножуватися, залишилося для продовження роду [Бразайтіс].*

Українські підрядні речення з особовими формами дієслова можуть бути відповідниками англійських дієприкметникових зворотів (7,9 %), герундіальних та інфінітивних конструкції (4,4 % та 5,6 %, відповідно), наприклад: *Popularly referred to as microlasers, these devices are cousins to the semiconductor diode lasers widely found in compact-disc players [Gourley].* – *Ці пристрої, часто згадувані як мікролазери, близькі до напівпровідникових діодних лазерів, що широко застосовуються в програвачах компакт-дисків [Горлі].*

Згортання речень, аналітичних лексико-граматичних конструкцій з неособовими формами дієслова в синтаксичні одиниці нижчого рівня мови є не менш поширеним типом змін синтаксичної структури в англійсько-українських перекладах (25,3 %). Зазначені зміни синтаксичної структури, як правило, зумовлені граматичними та мовно-системними причинами.

Під мовно-системними причинами застосування міжмовної трансформації згортання розуміємо процес спрощення під час перекладу текстів, що належать до різних стилів і жанрів. Для

надання характеру офіційності в англійських текстах наукового стилю переважають інфінітивні, дієприкметникові та герундіальні конструкції. В українських перекладах у 15,3 % випадків англійським неособовим формам відповідають віддієслівні іменники, наприклад: *The inadequacy of diagnosing the cause of back pain led my colleague and my research group to conduct a national survey of physicians from different specialities [Deyo].* – Недосконалість надійного методу визначення причин поперекового болю привела мою дослідницьку групу до проведення національного анкетування лікарів різних спеціальностей [Дейо].

До граматичних особливостей англійської та української мов, що спричиняють згортання складних речень в українські спрощені синтаксичні одиниці, належить тенденція англійської мови до чіткої структуризації синтаксису речення за допомогою дієслівних підрядних речень. В українській мові англійські дієслівні структури часто спрощуються, наприклад: *The Chinese finds imply that, at the least, the structures that gave rise to feathers probably appeared before birds did and almost certainly before birds began to fly [Padian].* – Китайські знахідки означають як мінімум те, що структури, які започаткували пір'я, ймовірно, виникли ще до птахів і, майже безсумнівно, – ще до їх польоту [Педіан].

Незначні й досить рідкісні зміни смислових структур проявляються в поверхневій структурі тексту ЦМ у вигляді об'єднання (2,1 %) та зовнішнього членування речень (3 %), наприклад: *As it turns out, our particular trap design was hardly a unique solution. Currently there are almost as many different magnetic trap configurations <...> [Cornell].* – На момент створення він виявився мало не єдиним засобом вирішення цієї проблеми; тепер існує майже стільки ж типів таких приладів <...> [Корнелл], Some of those parameters must have very finely tuned values, and no one knows why those values would apply [Quinn]. – Деякі з цих параметрів повинні мати дуже точно підібрані величини. І ніхто не знає, чому ці величини повинні бути саме такими [Квін].

В окрему групу виділяємо випадки членування речень з приєднанням їхніх частин до попередніх або наступних речень (0,7 %). У низці випадків такі зміни сприяють як збереженню, так і посиленню в тексті ЦМ когерентної структури ВТ, наприклад: *The new technology boasts several advantages over conventional methods of tissue analysis, which require chemical staining to make cellular structures visible under microscopic examination in the lab. The biocavity lasers produce simple, straightforward spectra that a handheld device can analyze almost instantly in clinics, offices and research laboratories, as well as in the field [Gourley].* – Нові технології мають кілька переваг порівняно із традиційними методами тканинного аналізу. Останні потребують хімічного втручання, метою якого є зробити структуру клітин видимою у мікроскоп, тоді як біорезонаторний лазер видає чітку та безпомилкову спектральну картину, аналіз якої можна зробити майже моментально як у лабораторії, так і у клініці, офісі чи полі [Горлі]. Частина речення, в якій йдеться про недоліки традиційної технології тканинного аналізу в діагностиці хвороб приєднується до речення, де

описуються переваги пристроїв, які можуть революціонізувати ранню діагностику захворювань. Речення в тексті ЦМ є двовершинною директою з піками на групах додатка, які посилюються атрибутивними підрядними реченнями. Такі зміни синтаксичної структури працюють виключно на посилення головного мотиву – створення пристроїв (лазерів), які на відміну від традиційних технологій одного дня зможуть підняти на новий рівень волоконно-оптичні комунікації, комп'ютерну техніку, ранню діагностику захворювань зокрема. Відтак, у цьому фрагменті граматико-синтаксична структура речення є мікроознакою, зміна якої зумовлена необхідністю передачі макроознаки – мотивної єдності.

Зміни смислових структур проявляються в поверхневій структурі тексту ЦМ також у вигляді зміни типу речення. Значна кількість випадків застосування трансформації простого речення в складне (8,3 %) свідчить на користь тенденції англійської мови до компресії на певних мовних ділянках синтаксичних структур, що компенсує наявність у ній складних дієслівних аналітичних конструкцій, наприклад: *Studies comparing the performance of twins and adopted children on certain tests of cognitive skills can assess the relative connection of nature and nurture [Plomin]. – Порівняльні дослідження близнят та усиновлених дітей за підсумками тестування пізнавальних навичок можуть дати можливість оцінити, яка частка тут належить природі, а яка припадає на виховання [Пломін].*

Установлено, що трансформація складного речення в просте (6,1 %) здебільшого відбувається за рахунок спрощення англійських складних дієслівних конструкцій, що є реакцією на відсутність в англійській мові позначень морфологічних зв'язків між словами, наприклад: *Chronic activation of the HPA axis, however, may lay the ground for illness and, it appears for depression [Nemeroff]. – Проте хронічне активування ГГАС може стати причиною захворювань, зокрема депресії [Немерофф].* Заміна підрядного зв'язку сурядним в англійсько-українському перекладі відбувається частіше (2,9 %), ніж заміна сурядного підрядним (1,6 %), що, очевидно, пов'язано з більшою поширеністю сурядних конструкцій в українській мові, наприклад: *As this spacing became standardized, Scandinavians began to compute the length of a vessel by counting the “rooms” between its frames and benches [Hale]. – Таке планування стало стандартним, і скандинави почали вимірювати величину судна кількістю лавок для веслярів [Гейл].* Структурна невідповідність між англійською та українською мовами призводить до заміни англійських двоскладних речень українськими односкладними (2,4 %), як-от: *To observe the cloud of cooled atoms, we take a so-called shadow snapshot with a flash of laser light [Cornell]. – Для цього використовують так звану фотографічну тінь, отриману за допомогою короткочасної дії лазера (спалаху) [Корнелл].*

Однорідність, хоча з певними модифікаціями, в більшості випадків у процесі перекладу зберігається (9,8 %), наприклад: *Although this global collection of sensors in sea, air, and space ably performs the intelligence and military roles it was meant for, it remained to be seen whether its data could*

benefit science [Richelson]. – Ця величезна колекція морських, повітряних та космічних сенсорів вміло виконує призначену їй військову та розвідувальну роль, але залишається її користь і для науки [Річельсон]. Поява однорідних членів відбувається частіше (2,6 %), ніж їхнє опущення (0,9 %), що, вірогідно, пояснюється більшим заповненням структури українського речення однорідними елементами: *There the gas merges with the atmosphere, and the oil drifts downwind, evaporating, mixing with water and finally dispersing [MacDonald]. – Там газ зливається з атмосферою, а нафта дрейфує за вітром, а потім випаровується, змішується з водою і врешті зникає [МакДональд].*

Найуживанішими змінами лінгвістичних засобів, що характеризують когезію тексту, є експлікація та імплікація. Експлікація в англійсько-українських перекладах зумовлена: 1) наявністю у ВТ назв різноманітних географічних та культурно-побутових реалій, які не мають українських аналогів, наприклад: *Nor had I overlooked an ostensible accident, a la Randall Jarrell, by walking in front of a truck on the highway nearby [Nemeroff]. – Я б ішов попереду вантажівки, усе б сталося так, як у тій дорожньо-транспортній пригоді, у якій загинув Рендел Джарелл (1914-1965), американський поет, прозаїк і критик, викладач Північнокаролінського університету [Немерофф];* 2) необхідністю вербалізації контекстуальної інформації, наприклад: *It was August 12, 1953, and Andrei Dmitrievich Sakharov had just become father of the Soviet hydrogen bomb [Gorelic]. – Це відбулося 12 серпня 1953 року. Того дня Андрій Дмитрович Сахаров став батьком радянської водневої бомби [Горелік];* 3) необхідністю використання прийому смислової конкретизації, наприклад: *The planks, ribs and end posts were oak; clenched iron nails supplanted the stitches of earlier times [Hale]. – Борти, каркас та кінці корабля робили з дуба; замість шнурків, зроблених з кори дерев або сухожиль тварин, для кріплення було використано залізні заклепки [Гейл].*

Експлікація відбувається водночас з перебудовою синтаксичної структури речення (20,4 %). Такі трансформації зумовлені структурними особливостями мови перекладу, зокрема граматичними та мовленнєвими причинами У межах граматичних причин відбувається експлікація англійських прийменниково-іменникових фраз, дієприкметникових, дієприслівникових зворотів в українські підрядні речення. Головною особливістю мовленнєвих причин застосування експлікації є вербалізація в українському перекладі еліптичних конструкцій: *By 1958 Licklider had begun to talk about this vision as a “symbiosis” of humans and machines, each preeminent in own sphere [Waldrop]. – 3 1958 року Ліклайдер почав говорити про свої ідеї як про симбіоз людини і машини, в якому кожна сторона виконує свою частину роботи [Волдроп].*

З появою анафоричних та катафоричних зв'язків пов'язано 16,6 % випадків експлікації, як-от: (1) *The type of scanning, however, proved to be impractical for the NTSC-method [Lim]. – Однак цей тип розгортки довів свою незастосовність для NTSC-методу [Лім];* (2) *Conversely, a rise in the price of a good will cause some of us to buy less [Samuelson]. – І, навпаки, підвищення ціни на товар призведе до того, що купуватимуть його менше [Самуелсон].*

Імплікація, так само як і експлікація, пов'язана із змінами синтаксичної структури речення (12,2 %) під час перекладу. Причинами імплікації в англійсько-українському перекладі є граматичні, жанрово-стилістичні та мовленнєві причини. До граматичних особливостей англійської та української мов, які призводять до імплікації, належить особливий аналітизм англійської мови, через що синтаксис речення організується навколо дієслівного центру. В українській мові англійські дієслівні семантично розгорнуті синтаксеми перетворюються на компактніші структури, наприклад: *And only specimens that have been bred in captivity or collected under an approved program will be considered for export [Groves].* – Крім того, експортувати можна лише екземпляри, вирощені в неволі або піймані в результаті затвердженої програми [Гровс]. У межах жанрово-стилістичних причин застосування імплікації переважно відбуваються спрощення, пов'язані із заміною герундіальних та інфінітивних конструкцій номінативними фразами, наприклад: *In 1971 Judah Folkman proposed that interfering with this factor might be a way to kill rumors, by starving them of a blood supply [Jain].* – У 1971 році Джуда Фолкман припустив, що знешкодження цього фактору може стати способом знищення пухлин через перекриття шляхів їх кровопостачання [Джейн]. Головною особливістю мовленнєвих причин застосування імплікації в англійсько-українському перекладі є спрощення емпатичних дієслівних конструкцій, наприклад: *This is why the noble gases are unusually stable and unlikely to form compounds [Scerri].* – Саме тому благородні гази хімічно стійкі та практично не утворюють сполук [Скеррі]. Окремим випадком мовленнєвих причин застосування імплікації під час перекладу є вилучення так званої нерелевантної інформації, наприклад: *Indeed, cancer shows up within five years in about half of patients with PIN who submit to subsequent biopsies [Garnick].* — Поза сумнівом, рак проявляє себе впродовж п'яти років у половини пацієнтів, у яких знайдено неоплазію високого ступеня [Гарнік].

З вилученням анафоричних зв'язків пов'язано 6,8 % випадків імплікації, як-от: *The data collected about each submarine include its sonar echo and the noises made by its engine, cooling system and the movement of its propellers [Richelson].* – Збираються дані про кожен підводний човен, у тому числі сонарне ехо та шуми, створені двигуном, охолоджувальною системою та рухом гвинтів [Річельсон].

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що трансформації, яких зазнали оригінальні когерентні та когезійні структури під час творення тексту перекладу, зумовлені комунікативними, стилістичними, граматичними та семантичними причинами. Втім, вони найчастіше бувають спричинені потребою зберегти глибинну структуру висловлювання.

У **висновках** систематизовано основні теоретичні та практичні результати роботи, а також окреслено перспективи подальших наукових розробок з досліджуваної проблематики.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано вирішення актуальної проблеми сучасного перекладознавства – проблеми збереження зв'язності наукового тексту під час перекладу. Дослідження дозволило дійти таких висновків.

Когерентність – це приховані змістові зв'язки між частинами тексту, які відкриває реципієнт за допомогою процесу інтерпретації тексту. Когезія – це особлива організація мовних одиниць тексту, наявних у його поверхневій структурі. Таким чином, дихотомія «когезія – когерентність» розглядається як бінарна опозиція поверхневої структури та глибинно-сислового рівня.

У межах комплексного підходу до відтворення зв'язності в перекладі науковий текст описано на рівнях поверхневої і глибинної структур. Виокремлено параметри зв'язності тексту в глибинній та поверхневій структурах, до яких належать: мікро- і макроструктури (сміслові структури), макроознаки (властивості тексту, що забезпечують когерентність) і мікроознаки (засоби забезпечення когезії), а також мікроознаки, які віддзеркалюють на поверхневому рівні смислову структуру тексту у вигляді кореферентних ланцюжків, топікальних речень, мікромотивів, тема-рематичної структури, макроконекторів – маніфестанти когерентності. Установлено, що в поверхневій структурі тексту знаходяться як звичайні мікроознаки, що забезпечують когезію, так і мікроознаки, що віддзеркалюють когерентну структуру тексту. Це дозволило перевести аналіз смислової структури тексту в площину аналізу змін мікроознак (засобів когезії), тобто від аналізу зв'язності в глибинній структурі тексту перейти до аналізу засобів реалізації семантичної єдності тексту в поверхневій структурі.

Найбільш поширеними змінами мікроознак під час перекладу є зміни анафоро-катафоричних зв'язків, тема-рематичної й синтаксичної структур речення, експлікація та імплікація. При відтворенні анафоро-катафоричних зв'язків застосовується один із трьох шляхів: 1) зберігаються і зв'язки (анафора та катафора), і засоби їхньої реалізації; 2) зберігаються зв'язки, а засоби їхнього вираження змінюються; 3) змінюються і засоби вираження анафоро-катафоричних зв'язків, і самі зв'язки, які можуть з'являтися або зникати. Характернішим для наукового перекладу є збереження анафоричних зв'язків (47,5%), ніж катафоричних (37,8%), а поява катафоричних зв'язків здійснюється частіше (34,5%), ніж їхнє опущення (23,2%), що зумовлено експлікацією, імплікацією, зміною синтаксичної структури речення, відмінністю в правилах когезії двох мов, а також зміною елементів кореферентних ланцюжків. Найпоширенішим чинником є перебудова синтаксичної структури речення (39,4 % випадків катафори та 16,9 % випадків анафори). Зміни елементів кореферентних ланцюжків пов'язані виключно зі змінами у відтворенні анафоричних зв'язків (7,4 %).

Доведено, що адекватне відтворення когерентної структури ВТ у перекладі вимагає збереження тема-рематичної структури у тих випадках, коли ця мікроознака є поверхневим маніфестантом когерентної структури. А це означає, що функції теми та реми в перекладі повинні

виконувати ті ж смислові елементи, що й у ВТ, хоча їхнє синтаксичне оформлення може змінюватися.

Найпоширенішою трансформацією синтаксичної структури речення, що спрямована на збереження семантичної єдності наукового тексту під час перекладу, є розгортання слів/словосполучень та конструкцій з неособовими дієслівними формами у синтаксичні одиниці вищого рівня мови (31,4 %). Найбільша кількість випадків розгортання в українській дієслівній конструкції припадає на англійські прийменниково-іменникові фрази (12,6 %). Це підтверджує той факт, що англійські прийменники, які служать для формального вираження абстрактного синтаксичного зв'язку між членами речення, мають тенденцію до декомпресії у перекладі. Українські підрядні речення з особовими формами дієслова можуть бути відповідниками англійських дієприкметникових зворотів (7,9 %), герундіальних та інфінітивних конструкцій (4,4 % та 5,6 %, відповідно).

Досить поширеним типом змін (25,3 %) синтаксичної структури в англійсько-українських перекладах є згортання речень, аналітичних лексико-граматичних конструкцій з неособовими формами дієслова у синтаксичні одиниці нижчого рівня мови. Найбільшу кількість таких трансформацій виявлено в перекладі англійських складнопідрядних речень, яким в українській мові відповідають прийменниково-іменникові словосполучення, дієприкметникові та дієприслівникові звороти (8,5 %). В українських перекладах у 15,3 % випадків англійським неособовим формам відповідають віддієслівні номінативні конструкції.

Незначні зміни смислових структур проявляються в поверхневій структурі тексту ЦМ у вигляді об'єднання та зовнішнього членування речень. Найчастіше мають місце випадки членування та об'єднання речень зі збереженням способу зв'язку (3 % та 2,1 %, відповідно). Членування речень з наступним приєднанням їхніх частин до суміжних речень (0,7 %) сприяють як збереженню, а деколи й посиленню когерентної структури ВТ у перекладі.

Значна кількість випадків застосування трансформації простого речення в складне (8,3 %) свідчить на користь тенденції англійської мови, порівняно з українською, до оформлення думки у вигляді компактних мовних форм. Установлено, що трансформація складного речення у просте (6,1 %) здебільшого відбувається за рахунок спрощення англійських складних дієслівних конструкцій, що є реакцією на відсутність в англійській мові позначень морфологічних зв'язків між словами. А структурна невідповідність між англійською та українською мовами призводить до заміни англійських двоскладних речень з неозначено-особовим підметом українськими односкладними реченнями (2,3 %).

Однорідність в англійсько-українських перекладах у більшості випадків, хоча з модифікаціями, зберігається (9,8 %). Поява однорідних членів речення відбувається частіше (2,6 %),

ніж їхнє опущення (0,9 %), що, вірогідно, пояснюється більшим насиченням структури українського речення однорідними елементами.

Зміни анафоро-катафоричних зв'язків та синтаксичної структури відбуваються водночас з імплікацією та експлікацією. В англійсько-українських перекладах експлікація відбувається частіше (64,4 %), ніж імплікація (35,6 %), проте обидва явища властиві цьому напрямку перекладу. Імплікація в англійсько-українських перекладах є можливою завдяки правилам відмінкового керування, притаманного синтетичній українській мові. Експлікація в перекладі зумовлена структурними особливостями мови перекладу, а також пов'язана з використанням прийому смислової конкретизації, зумовлений необхідністю експлікувати при відтворенні в перекладі раціонально-логічну інформацію, що міститься в текстах наукового стилю.

Дослідження передачі зв'язності наукового тексту в англійсько-українських перекладах дозволило дійти висновку, що зміни мікроознак під час перекладу є неминучими, оскільки правила когезії в різних мовах не збігаються. Особливості змін мікроознак пояснюються тим, що одна і та сама мікроознака може виступати маніфестантом когерентної структури на поверхні тексту або, залишаючись звичайним засобом когезії, забезпечувати поверхневий зв'язок на рівні одного чи декількох суміжних речень. Залежно від ролі в забезпеченні адекватної передачі когерентної структури ВТ виокремлено три групи змін мікроознак: 1) зміни мікроознак, що не порушують адекватності відтворення в тексті ЦМ когерентної структури ВТ; 2) зміни мікроознак, що призводять до незначних порушень когерентної структури ВТ у тексті ЦМ; 3) зміни мікроознак, які підсилюють прояв когерентної структури ВТ у тексті ЦМ.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що маніфестанти когерентності ВТ у перекладі зберігаються. Незначні зміни смислової структури ВТ проявляються в поверхневій структурі тексту ЦМ у вигляді об'єднання, членування та зміни типу речення. Мікроознаки, що характеризують когезію тексту, на відміну від поверхневих маніфестантів когерентності, можуть змінюватися в процесі перекладу відповідно до правил когезії ЦМ. Вибір мікроознак визначається не лише глибинною структурою оригіналу, але й когезією тексту перекладу, а також створеною на її основі когерентною структурою ЦТ.

Проаналізувавши відтворення категорій когезії та когерентності на матеріалі англійських наукових статей і монографій, ми дійшли висновку, що цілісне сприйняття тексту, як і належна увага до відтворення його основних ознак, є невід'ємною частиною процесу наукового перекладу. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у встановленні кореляції між засобами формування зв'язності текстів, що належать до різних жанрів, та способами їх передачі в англійсько-українському та українсько-англійському напрямках перекладу.

Основні результати дослідження відбиті в публікаціях автора:

1. Кондратьєва О.В. Аналіз змін анафоро-катафоричних зв'язків під час перекладу англomовної наукової прози українською мовою / О.В. Кондратьєва // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – №16. – Луцьк, 2009. – С. 49–53.

2. Кондратьєва О.В. Анафоро-катафоричні зв'язки як засіб забезпечення зв'язності наукового тексту та особливості їх відтворення українською мовою / О.В. Кондратьєва // Мова і культура : зб. наук. пр. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. II (127). – С. 297–303.

3. Кондратьєва О.В. Англо-українські синтаксичні трансформації як засіб збереження цілісності тексту наукової статті у перекладі / О.В. Кондратьєва // Мова і культура: зб. наук. пр. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. I (137). – С. 373–380.

4. Кондратьєва О.В. До проблеми відтворення граматичних засобів формування зв'язності оригінального наукового тексту в українському перекладі / О.В. Кондратьєва // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – Вип. 33. – С. 302–307.

5. Кондратьєва О.В. Збереження смислової структури текстів наукової прози в перекладі на прикладі англо-українських синтаксичних трансформацій

/ О.В. Кондратьєва // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія «Лінгвістика» : зб. наук. пр. – Вип. X. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – С. 192–96.

6. Кондратьєва О.В. Імпліцитність та експліцитність під час перекладу англійської наукової прози українською мовою / О.В. Кондратьєва // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – Вип. 30. – С. 146–151.

7. Кондратьєва О.В. Роль і місце когезії і когерентності у забезпеченні адекватності наукового перекладного тексту / О.В. Кондратьєва // Нова філологія : зб. наук. пр. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – № 45. – С. 205–209.

8. Кондратьєва О.В. Тема-рематична структура як засіб забезпечення зв'язності в англomовному науковому тексті та особливості її відтворення українською мовою / О.В. Кондратьєва // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. – К. : НАУ, 2009. – С. 46–56.

АНОТАЦІЯ

Кондратьєва О.В. Когезія та когерентність у перекладі наукової прози (на матеріалі наукових статей та монографій). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.16 – перекладознавство. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2011.

Дисертаційне дослідження присвячене проблемі відтворення зв'язності наукового тексту в англійсько-українських перекладах. У межах перекладознавчого підходу до аналізу зв'язності наукового тексту виокремлено параметри зв'язного тексту, описано репрезентативні засоби формування зв'язності англомовного наукового тексту та конкретні способи їхнього відтворення українською мовою. Установлено, що в поверхневій структурі наукового тексту лінгвістично виражені як зв'язки всередині поверхневої, так і зв'язки між глибинними структурами тексту. Доведено, що вибір лінгвістичних засобів реалізації зв'язності наукового тексту в перекладі не лише віддзеркалює передачу когерентної структури тексту оригіналу, а й визначає характер відтворення в перекладі поверхневих зв'язків вихідного тексту.

Ключові слова: зв'язність, когезія, когерентність, засоби забезпечення зв'язності, глибинна структура, поверхнева структура, науковий текст, переклад.

АННОТАЦІЯ

Кондратьєва О.В. Когезия и когерентность в переводе научной прозы (на материале научных статей и монографий). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского», Одесса, 2011.

Диссертация посвящена исследованию связности научных текстов в англо-украинских переводах. Категория связности определена как важнейшая категория лингвистики текста, на семантическом уровне которую представляет подкатегория когерентности, а на структурном – подкатегория когезии.

Разработан подход, который позволяет перевести анализ передачи смысловой структуры оригинального текста при переводе в плоскость анализа изменений способов обеспечения связности и лингвистических средств их выражения в поверхностной структуре текста. Установлено, что в поверхностной структуре текста лингвистически выражены как связи внутри самой поверхностной структуры, так и связи между глубинными структурами текста. Поскольку правила когезии в разных языках не совпадают, изменение микропризнаков при переводе неизбежно. Эти изменения могут быть обусловлены необходимостью наиболее полной и адекватной передачи смысловой структуры текста. При этом особенности изменения микропризнаков при переводе во многом объясняются тем, что один и тот же микропризнак может выступать поверхностным манифестантом когерентности или, оставаясь обычным средством когезии, обеспечивать поверхностную связь на уровне одного или соседних предложений. Сопоставительный анализ связности оригинальных текстов (ТО) и текстов переводов (ТП), основанный на представлении о поверхностных манифестантах, позволяет выявить

случаи неудачного выбора микропризнаков (средств когезии), что приводит к неадекватному воспроизведению связности в англо-украинских переводах. В зависимости от роли обеспечения адекватной передачи смысловой структуры ТО выделяются три группы изменений микропризнаков: 1) изменения, не нарушающие передачи смысловой структуры ТО в ТП; 2) изменения, не обеспечивающие должного сохранения манифестантов когерентности ТО в ТП; 3) изменения, обеспечивающие более четкое проявление манифестантов смысловой структуры ТО в ТП.

Исследование передачи связности в англо-украинских переводах показало, что макропризнаки ТО в переводе сохраняются. Манифестанты когерентности в поверхностной структуре текста при переводе сохраняются, при этом лингвистические средства их реализации в поверхностной структуре могут изменяться. Микропризнаки, характеризующие когезию текста, могут меняться в соответствии с правилами когезии ТП. Выбор лингвистических средств в ТП не только отражает передачу когерентной структуры ТО, но и определяет характер воспроизведения в переводе поверхностных связей ТО и созданную на их основе когерентную структуру ТП.

Ключевые слова: связность, когезия, когерентность, способы обеспечения связности, глубинная структура, поверхностная структура, научный текст, перевод.

SUMMARY

Kondratieva O.V. Cohesion and Coherence in the Ukrainian Translation of English Scientific Texts. – Manuscript.

A thesis for a Candidate Degree in Philology, speciality 10.02.16 – Translation Studies. – The state institution “South-Ukrainian national pedagogical university named after K.D. Ushynsky”, Odessa, 2011.

The thesis sets out to provide a comprehensive study of text connexity represented by cohesion and coherence in the Ukrainian translation. It's based on the data collected from original and translated texts of English and Ukrainian scientific prose. Within the approach conducted text coherent parameters have been defined, peculiarities providing text coherence have been analyzed, and devices providing text cohesion have been described, with special attention paid to the ways and methods of their Ukrainian rendering. It's established that the surface structure of the scientific texts reveals by means of linguistic features the relations within the surface structure as well as between the deep structures. The thesis proves that the choice of linguistic features providing scientific texts connexity in translation is not only defined by the coherent structure of the original text, it is also defined by the ways of rendering the cohesive ties of the source language text.

Key words: connexity, cohesion, coherence, means providing text connexity, deep structure, surface structure, scientific text, translation.